

JADRANSKE FORTIFIKACIJE - EUROPSKI KULTURNI KORIDORI MIRA, KULTURNE I ZNANSTVENE SURADNJE, PROSTORI SUSRETA ZA MLADE EUROPLJANE

Izv. prof. dr. sc.
Nataša Urošević

Pomorska tvrđava Pula, jedan od najsloženijih obrambenih sustava na Sredozemlju, građena je od 1813. do 1918. godine i zauzimala je površinu veću od 700 km² s jedinom zadaćom da štiti glavnu ratnu luku čije je središte bio Arsenal i sidrište flote austrijske mornarice. Po savjetu danskog admirala Hansa Bircha Dahlerupa, zapovjednika austrijske mornarice, austrijski car Franjo Josip I. proglasio je Pulu 1850. glavnim ratnom lukom, koja je zamijenila Veneciju nakon revolucionarnih ustanaka 1848. godine. Nakon pada Metacke Republike 1797. godine Austrija nastoji preuzeti ulogu koju je dotad na Jadranu imala Serenissima, no u prvih osam godina austrijske vlasti u Puli nije bilo moguće unaprijediti žalosno stanje zapuštenog malarinog grada. Tijekom kratke francuske vladavine Pulu je 1806. posjetio francuski hidrograf i kartograf Beaumont-Beaupré koji je za potrebe Francuske mornarice izvršio kartografska mjerenja i istražio mogućnosti pulskog zaljeva kao ratne luke i sjedišta većeg pomorskog arsenala. Izvijestio je da je u vrhunskoj luci jedinstvenih prirodnih karakteristika moguće privesti flotu od 30 brodova!

Napušteni Kaštel

U trenutku kad u gradu pod napuštenim metackim Kaštelom u bijedi živi samo 635 stanovnika, a na središnjem otoku Sv. Andrije postoji samo jedan bastion, on predlaže utvrđivanje poluotoka Stoja i ulaza u pulski zaljev. Već na godinu na Sv. Andriji gradi se

FORTIFIKACIJSKA ARHITEKTURA ZA KULTURU MIRA

Zbog važnog geopolitičkog položaja i turbulentne povijesti na raskrižju euromediteranskih civilizacija, jadransku regiju krase bogatstvo fortifikacijske arhitekture. Jadran je oduvijek bio važan pomorski koridor, s ključnom ulogom u geostrateškom pozicioniranju konkurentskih imperijalnih sila. Dobro očuvani jadranski fortifikacijski sustavi svjedoci su burne prošlosti i zajednička europska baštine. Neki od njih već su uvršteni na UNESCO-ov popis svjetske baštine, drugi još čekaju adekvatnu valorizaciju, poput jedinstvene bivše pomorske tvrđave Pula.

napoleonska zemljana utvrda za smještaj topova koji su branili ulaz u pulsku luku. U rujnu 1813. Pulu ponovno osvaja austrijska vojska i od tada do kraja Prvog svjetskog rata Pula je punih 105 godina bila pod vlašću Habsburške Monarhije. Austrijski car Franjo I. ponovno posjećuje Istru i Pulu 1832. godine, kada započinje i gradnja prvih obalnih kružnih tornjeva na Sv. Andriji prema jedinstvenom projektu

izgradnje obalnih tornjeva za Trst, Pulu i Dubrovnik, koji je 1838. adaptiran i za srodan fortifikacijski sustav Verone. Još tri manja kružna tornja većih poligonalnih utvrda na gradskoj periferiji. Mnogi vrhunski europski inženjeri stigli su u grad kako bi projektirali novi obrambeni sustav, poput Poljaka Viktora Domaszevskog, prvog vojnog urbanista Pule, koji je posvetio sve europske ratne luke u potrazi za najboljim modelom razvoja vojne i fortifikacijske arhitekture za Pulu. Pomorska tvrđava Pula bila je dio šireg sustava srednjoeuropskih austrougarskih utvrda, koji su činili utvrđeni sustavi Verone i Trentina u Italiji, Linza i Beča u Austriji, Olomouca u Češkoj, Krakova i Przemysla u Poljskoj te Komaroma/Komarna na mađarsko-slovačkoj granici, uz jedinstven fortifikacijski

sustav Bokokotorskog zaljeva. Svi sustavi imaju zajedničke karakteristike, poput slično građenih kružnih tornjeva i poligonalnih utvrda u nekoliko prstena. Budući da je riječ o iznimno vrijednom zajedničkom europskom naslijeđu, ima smisla istraživati ga kroz europske projekte i valorizirati učeći od najbolje europske prakse.

Upravo je to bio cilj konferencije "Fortifikacijska arhitektura za kulturu mira", koja je održana u organizaciji pulskog Sveučilišta u okviru aktualnog INTERREG projekta FORTIC - From remains Of the war to the aRchiTecture of peace in cross-border area of Italy-Croatia. Europski stručnjaci predstavili su najbolju europsku praksu u održivoj valorizaciji i revitalizaciji fortifikacijske baštine te mogućnosti njezine transformacije u

prostore međunarodne kulturne i znanstvene suradnje, civilnih i mirovnih inicijativa. Britanski stručnjaci posebno su istaknuli primjer Portsmoutha, glavne ratne luke utvrđene u 19. stoljeću u strahu od francuske invazije moćnim fortifikacijskim sustavom koji je čuvao Royal Dockyard. Nakon Drugog svjetskog rata ogromni vojni kompleksi izgubili su primarnu funkciju i polako su prenamijenjeni za razne civilne funkcije: bolnice i društvene stanove, škole i sveučilišne kampuse, muzeje, galerije i kina, restauracijske radionice i škole tradicionalne brodogradnje i druge sadržaje. Portsmouth je grad koji i danas živi od svoje slavne vojne povijesti i pomorske baštine, koja je vidljiva ne samo u brojnim muzejima, već i u raskošnim povijesnim brodovima usidrenima u luci.

Očuvanost Minora

Sudionike konferencije oduševila je očuvanost sustava Briani Minor. Pošto je na Malom Brijunu uređena infrastruktura za ljetne škole, postoje svi preduvjeti da se nastavi tradicija Međunarodne radionice fortifikacijske arhitekture koja se tamo 15 godina održavala u organizaciji Ministarstva kulture, uključujući stručnjake iz cijele srednje Europe na istraživanju i dokumentiranju zajedničke europske baštine.

Regionalne razvojne agencije podržavaju projekte prenamjene za potrebe priuštivog stanovanja, zapošljavanja i održivog razvoja.

Održiva prenamjena uključuje kreiranje novih dugoročnih ekonomskih, društvenih i kulturnih aktivnosti koje doprinose dobrobiti lokalne zajednice i zapošljavanju. Strategije obnove moraju uključiti lokalnu zajednicu u promišljanje novih civilnih namjena, ukazuje dr. sc. Celia Clark, stručnjakinja iz Portsmoutha.

Kao model upravljanja koristan za Pulu predstavljena je Suomenlinna, pomorska tvrđava koja se prostire na 10 hektara otočnog arhipelaga na ulazu u helsinšku luku. Živuća zajednica s 900 stanovnika i 500 zaposlenih te milijun posjetitelja godišnje primjer je dobre prakse održivog turizma na UNESCO-vom lokalitetu. Uz brojne muzeje, galerije i umjetničke rezidencije, škole i vrtiće, restorane i pivare, u bivšim vojnim objektima su Pomorska akademija i zatvor. Od 1974. do 2025. provedeno je stotinjak projekata prenamjene, poput programa priuštivog stanovanja u bivšim oficirskim zgradama, uređenja Nordic art centra u vojarni iz 19. stoljeća do brodogradilišta u kojem se restauriraju tradicijske brodice.

Razne prenamjene

Ključni aspekti kojima mjerimo uspjeh prenamjene su očuvanje povijesne građevine, prednosti za lokalnu zajednicu, kulturne kvalitete i stvaranje novih vještina te utjecaj projekta kao medijatora znanja o povijesti lokaliteta i važnosti očuvanja baštine. Suomenlinna je u posljednjih nekoliko desetljeća postala finski kulturni inkubator i kreativni laboratorij restauracije baštine, ističe Tuija Lind, arhitektica iz upravljačkog tijela Suomenlinne.

500.000 turista. U isto je vrijeme spomenik kulture, javni park, omiljena rekreativna zona i rezidencijalno područje kulture i umjetnosti. I sve to sa simboličnim godišnjim budžetom od 248.000 eura, ukazuje Daniele Sferra, član projektnog tima sa Sveučilišta Ca' Foscari. Tvrđava je danas omiljena rekreacijska zona s pješačkim i biciklističkim stazama za lokalno stanovništvo, kulturna četvrt s brojnim izložbenim prostorima u bivšim vojnim barakama i kreativni klaster koji povezuje sveučilišne odjele s istraživačkim centrom i svojevrsnim poduzetničkim inkubatorom za lokalne kooperative. Društvena poduzeća, poput kooperative "Controvento" otvorila su 75 novih radnih mjesta u restoranima koji nude ekološki certificiranu hranu i vina lokalnih proizvođača, a većinu zaposlenih čine osjetljive skupine i osobe s posebnim potrebama.

Tim arhitekata iz Krakova predstavio je uspješne primjere revitalizacije lokalnog fortifikacijskog sustava koji su provedeni kroz participativni proces, tako da je svaka utvrda dobila novu namjenu u skladu s potrebama lokalne zajednice i uz maksimalno očuvanje krajobraznih vrijednosti, od kulturnih centara i jahanja za djecu s posebnim potrebama, do sveučilišnih istraživačkih centara. Uspjeha česka iskustva u korištenju europskih fondova za financiranje projekata revitalizacije fortifikacija u idealnim gradovima Terezinu i Josefov predstavio je Tomáš Jirouch.

Jedinstveni nizozemski fortifikacijski sustav obrambenih vođenih linija sagrađen da obrani zemlju od invazija, koji se sastoji od mreže 96 utvrda na preko 200 kilometara, na primjeru utvrđenog grada Naardena predstavio je inženjer Jeroen van der Werf iz upravljačkog tijela Monumentenbezit. Nizozemci su se usavršili u korištenju vode za obrambene svrhe, ali i u revitalizaciji bogate fortifikacijske baštine u razne civilne svrhe. Prioritet je očuvanje spomenika i dugoročna korist za lokalnu zajednicu. Na UNESCO-vu listu je, uz Obrambenu liniju Amsterdama, 2022. uvrštena i Nova nizozemska vodena linija, a u Naardenu je u bivšoj oružarni Gele Loods ureden nagrađeni muzej koji kroz multimedijalnu interpretaciju predočava važnost obrambenog sustava.

Projektni partner, Tvrđave kulture Šibenik primjer je dobre prakse participativnog upravljanja fortifikacijskom baštinom. Javna ustanova zapošljava 65 mladih stručnjaka i brine o tri gradske utvrde, koje su postali kreativni inkubatori, pokrenuvši proces urbane revitalizacije i održivog kulturnog turizma. Klub prijatelja šibenskih tvrđava na volonterskoj bazi okuplja deset posto gradskog stanovništva, koji imaju mogućnost pratiti brojna događanja u obnovljenim fortifikacijama. Predstavljeni su i lokalni primjeri dobre prakse poput Akvarija na Verudeli, gdje je, zahvaljujući entuzijazmu grupe stručnjaka na čelu s dr. Milenom Mičić, zaposleno 50-ak mladih stručnjaka, a jedinstveni znanstveno-edukativni postav godišnje obide oko 200.000 posjetitelja.